

Veelgestelde vragen - thema 3

Inspelen op educatieve behoeften

De veelgestelde vragen zijn beantwoord door de redactie, bestaande uit Anneke Dekkers, Eleonoor van Gerven, Nina Oosterveen, Ragnild Zonneveld en Yvonne den Boer.

H11 Hoofdstuk 11 Recht doen aan verschillen door te differentiëren

Op welke manieren kunnen leraren differentiatie toepassen om recht te doen aan de verschillen tussen leerlingen binnen één klas?

Differentiatie in het onderwijs betekent dat leraren bewust en planmatig inspelen op verschillen tussen leerlingen. Dit kan **inhoudelijk**, door leerstof te vereenvoudigen, verdiepen of verrijken; in het **proces**, door variatie in tempo, samenwerking of werkvormen; en in het **product**, door leerlingen de keuze te geven hoe zij hun kennis tonen, bijvoorbeeld via een presentatie, verslag of praktisch werkstuk. Ook **instructie en leeromgeving** kunnen worden aangepast, bijvoorbeeld met verlengde uitleg, extra ondersteuning, zelfstandige opdrachten of digitale hulpmiddelen. Leraren gebruiken hierbij vaak instructiegroepen, dag- en weektaken, keuzewerktijd en coöperatieve strategieën. Daarnaast zijn compacten, versnellen en verrijken waardevolle vormen van differentiatie, vooral voor cognitief sterke leerlingen.

Hoe zorg je als leraar voor effectieve differentiatie in de klas, zonder dat het ten koste gaat van overzicht, rust en structuur?

Effectieve differentiatie vraagt om een goede balans tussen maatwerk en werkbaarheid. Leraren behouden overzicht door duidelijke structuren en routines, zoals vaste instructiemomenten en voorstelbare taken. Rust ontstaat wanneer leerlingen weten wat er van hen verwacht wordt en zelfstandig keuzes kunnen maken, bijvoorbeeld via keuzewerk of planborden. Differentiatie hoeft niet altijd individueel te zijn: instructiegroepen en coöperatieve werkvormen maken het beheersbaar en bevorderen samenwerking.

Hoe zorg je dat effectieve differentiatie wordt gedragen binnen het team?

Een succesvolle invulling begint met een gezamenlijke visie, gedragen door het team en ondersteund door het management. Vertrouwen, openheid en samen leren zijn essentieel. Professionele leergemeenschappen, vastgelegde afspraken en regelmatige evaluatie houden het proces overzichtelijk. Ondersteuning in de klas en gedeeld eigenaarschap zorgen ervoor dat differentiatie schoolbreed wordt gedragen en effectief is zonder verlies van rust, structuur of samenwerking.

Hoe kun je differentiatie vormgeven op het vo?

Een vorm van differentiatie op het vo is de indeling in opleidingsniveaus. Soms wordt nog gedacht dat dat voldoende differentiatie biedt. Binnen die opleidingsniveaus en binnen vakgebieden zijn er echter nog veel meer mogelijkheden om te differentiëren. Denk bijvoorbeeld aan speciale programma's zoals de olympiades of pre-universityprogramma's, keuze- of talenturen, extra mogelijkheden bij taalonderwijs zoals een extra taal, of extra uitdaging in de vorm van Cambridge-, Delf- of Goethe-certificaten. Ten slotte zijn er zowel in de onder- als bovenbouw mogelijkheden om gepersonaliseerd leren te faciliteren.

H12 Hoofdstuk 12 Stimuleren van creatief denken

Waarom is creativiteit meer dan alleen iets nieuws bedenken?

Creativiteit draait niet alleen om het bedenken van iets nieuws, maar om het creëren van ideeën of producten die waardevol en toepasbaar zijn binnen een specifieke context. Iets origineels is pas creatief als het relevant is en iets toevoegt aan de situatie waarin het wordt gebruikt. Wetenschappers benadrukken dat creativiteit zowel vernieuwend als betekenisvol moet zijn. Denkvaardigheden zoals flexibiliteit, originaliteit en het vermogen om meerdere oplossingen te bedenken, ondersteunen dit proces. Daarnaast draagt creativiteit bij aan emotioneel welzijn, omdat het mensen helpt uitdagingen te overwinnen, nieuwe perspectieven te ontdekken en effectiever met emoties om te gaan.

Wat is het verschil tussen brainstormen en het gebruik van een attributenlijst bij het genereren van creatieve oplossingen?

Brainstormen draait om het spontaan en zonder oordeel verzamelen van ideeën, met focus op **kwantiteit en creatief** denken. Deelnemers worden aangemoedigd vrijuit te associëren, ook met onconventionele suggesties. Het is een **vrije en brede** methode die originele ideeën stimuleert. Een **attributenlijst** voegt structuur toe door systematisch kenmerken van een probleem, voorwerp of idee te benoemen en doelgericht te variëren. Elke wijziging kan nieuwe oplossingen opleveren. Waar brainstormen breed en ongericht is, helpt een attributenlijst bij **strategisch analyseren en het creëren van variaties**, waardoor ideeën zowel vernieuwend als toepasbaar worden.

Wat is het nut van creatief denken in het onderwijs?

Creatief denken helpt niet alleen om flexibiliteit, probleemoplossend vermogen en emotioneel welzijn te bevorderen, het draagt ook bij aan schoolprestaties en sociale vaardigheden. Het prikkelt daarnaast de nieuwsgierigheid bij de leerlingen en zorgt voor een toenemende betrokkenheid bij de taak. Deze betrokkenheid bij de taak zorgt ervoor dat de taak en het leerproces als waardevoller worden beschouwd, en bevordert daarmee de motivatie. Daarmee is creativiteit een randvoorwaarde voor de kwaliteit van het onderwijs.

Hoe kun je creativiteit in je onderwijs bevorderen?

Het is belangrijk bij alle vakken steeds opnieuw gestructureerd een beroep te doen op creatieve denkvaardigheden. Dat kun je doen door niet alleen gesloten en convergente opdrachten te geven, maar ook opdrachten toe te voegen die een beroep doen op creatieve vaardigheden. Voorbeelden hiervan zijn brainstormen, het ter discussie stellen van aannames, bedenken van alternatieven en/of meerdere oplossingen, associëren, visualiseren, storytelling en risico's onderzoeken en uitproberen. Het wegnemen van bewuste of onbewuste belemmeringen zoals starre leerplannen, beperkte middelen of faalangst is daarbij ook belangrijk.

H13 Hoofdstuk 13 Rijk en wijs onderwijs

Waarom is het belangrijk om bij cognitief sterke leerlingen niet alleen te focussen op het presteren, maar juist ook op het stimuleren van hun leervaardigheden en metacognitieve ontwikkeling?

Cognitief sterke leerlingen hebben baat bij leraren die niet alleen focussen op presteren, maar ook hun **leervaardigheden en metacognitieve ontwikkeling** stimuleren. Als ze alleen laten zien wat ze al beheersen, missen ze oefening in het omgaan met moeilijke taken en het ontwikkelen van leerstrategieën. Door te reflecteren op hun eigen denkproces leren ze **zelfstandig problemen op te lossen** en strategieën te kiezen. Het ervaren van 'bewust onbekwaam zijn' helpt hen hun talenten volledig te benutten. Goed ontwikkelde metacognitieve vaardigheden dragen meer bij aan schoolsucces dan intelligentie alleen en versterken leren op lange termijn, waardoor deze leerlingen flexibel, kritisch en probleemoplossend kunnen denken.

Hoe kunnen leraren hun lessen zo aanpassen dat zowel de analytische als creatieve en praktische intelligentie van (hoog)begaafde leerlingen optimaal worden gestimuleerd?

Leraren kunnen hun lessen zo inrichten dat de **analytische, creatieve en praktische intelligentie** van (hoog)begaafde leerlingen optimaal worden gestimuleerd. Analytische intelligentie wordt aangesproken met complexe opdrachten die kritisch denken en hogere-orde-denken bevorderen. Creatieve intelligentie komt tot uiting via open opdrachten, brainstorms, projectwerk en denksleutels, denkhoeden of denkvierkanten, waarbij leerlingen meerdere oplossingen verkennen. Praktische intelligentie wordt ontwikkeld door opdrachten die toepasbaarheid, samenwerking, zelfregulatie en reflectie vereisen, zoals experimenten en simulaties. Differentiatie in inhoud, tempo, werkvormen en productvormen zorgt ervoor dat leerlingen niet alleen kennis opdoen, maar ook leren **denken, creëren en handelen** in diverse situaties – zowel nu als in de toekomst.

Wat is het verschil tussen leren en presteren en waarom zijn ze beide belangrijk?

Leren wijst op het proces van vallen en opstaan om je iets nieuws eigen te maken of een vaardigheid verder te ontwikkelen. Dat betekent dat je start met de fase dat je het nog niet kunt – anders leer je immers niets nieuws – waarna je een groeiend gevoel van competentie ervaart. Dit is belangrijk om leer- en denkvaardigheden te ontwikkelen.

Presteren betekent dat je kunt laten zien dat je iets kunt. Ook dat is belangrijk, omdat je op gezette tijden moet kunnen aantonen dat je een bepaalde vaardigheid hebt ontwikkeld of je kennis eigen hebt gemaakt.

Binnen het curriculum moeten beide een plaats krijgen, zodat leerlingen verschillende vaardigheden en competenties kunnen oefenen.

Hoe kun je in je team zorgen dat rijk onderwijs goed onder de aandacht blijft?

Door aan de hand van het curriculaire spinnenweb van Van den Akker met elkaar in gesprek te gaan, kun je vastleggen welke afspraken jullie maken over rijk onderwijs, wie waar verantwoordelijk voor is en op welke manier het wordt geborgd. Maak ruimte voor elkaars ervaring en expertise. Spreek ten slotte goed af op welke manier de leeropbrengsten van de leerlingen worden vastgelegd, zowel in het po als het vo.

H14 Hoofdstuk 14 Pedagogische en didactische valkuilen

Hoe kun je als leraar voorkomen dat (hoog)begaafde leerlingen te weinig uitgedaagd worden en onvoldoende feedback of begeleiding krijgen tijdens de lessen?

Om te voorkomen dat (hoog)begaafde leerlingen te weinig worden uitgedaagd, is het belangrijk dat leraren niet alleen naar toetsresultaten kijken, maar ook het individuele profiel en potentieel van de leerling centraal stellen. Differentiatie in niveau en tempo, zoals verrijkende opdrachten, verdiepende taken of compacten, biedt nieuwe uitdagingen. Hogere-orde-denkopdrachten stimuleren analyseren, evalueren en creëren. Keuzemogelijkheden en autonomie bevorderen intrinsieke motivatie, terwijl regelmatige, gerichte feedback en begeleiding ondersteuning bieden bij zelfstandig leren en het ontwikkelen van effectieve leerstrategieën. Door voldoende uitdaging te bieden binnen de zone van naaste ontwikkeling blijft motivatie behouden en wordt het risico op demotivatie of misdidactiek beperkt.

Waarom kiezen scholen er soms voor om niet te versnellen, zelfs niet wanneer een leerling meer uitdaging nodig lijkt te hebben?

Scholen kiezen er soms voor om **versnellen niet toe te passen**, ook wanneer een leerling meer uitdaging nodig heeft. Vaak spelen negatieve ervaringen uit het verleden een rol; als eerdere gevallen van versnellen niet goed uitpakten, wordt terughoudendheid betracht. Daarnaast wegen **sociale en emotionele factoren** mee: scholen verwachten mogelijke problemen en nemen liever geen risico. Ook is er vaak de overtuiging dat alle leerstappen volgens de methode moeten worden doorlopen, waardoor leerlingen die grotere stappen maken minder ruimte krijgen. Beperkingen in middelen of expertise kunnen versnellen verder bemoeilijken. Daarom kiezen scholen vaak voor **differentiatie, verrijking of verdiepingsopdrachten** als alternatief voor versnellen.

Hoe kan formatief handelen helpen bij het vormgeven van goed gedifferentieerd onderwijs?

Gedifferentieerd werken in de klas vraagt een stevige voorbereiding van de leraar. Met een goede voorbereiding kan er al veel worden gestuurd. Formatief handelen kan hierbij helpen omdat het meteen inzicht geeft in wie een bepaald doel van je les al heeft behaald. Deze leerlingen kunnen of meteen verder of kunnen een ander soort opdracht krijgen. Het is een snel middel waarmee ook leerlingen van wie de leraar het misschien niet direct verwacht had, gezien worden en passend verder geholpen kunnen worden.

Wat is er mis met leerlingen goed en veel laten oefenen?

Op zich is daar niets mis mee. Het gebeurt echter vaak dat leerlingen te lang onnodig moeten oefenen, of op een te laag niveau. Soms blijft de leraar vragen om foutloze resultaten in de basisstof voordat de leerling verder mag met een rijker aanbod. Dat kan een negatieve invloed hebben op de motivatie en het ontwikkelen van denkstrategieën, of het kan leiden tot een trager werktempo en slordigheidsfouten. Aan de andere kant kan er soms ook te weinig oefening gevraagd worden, uit de overtuiging dat (hoog)begaafde leerlingen geen herhaling en oefening nodig hebben. Zowel het juiste niveau als de juiste mate van oefenen zijn dus belangrijk voor het ontwikkelen van leerstrategieën en het automatiseren van kennis en vaardigheden.

H15 Hoofdstuk 15 Moeilijk verstaanbaar gedrag

Hoe kun je onderscheid maken tussen moeilijk verstaanbaar gedrag en onvervulde behoeften bij (hoog)begaafde leerlingen?

Moeilijk verstaanbaar gedrag bij (hoog)begaafde leerlingen ontstaat vaak door persoonlijke ervaringen, sociale context en individuele kenmerken. Dit gedrag kan wijzen op **onvervulde behoeften**, angst of onveiligheid. Om onderscheid te maken is het belangrijk het gedrag in **context te observeren**, te luisteren naar de leerling en een open, onderzoekende houding aan te nemen. Analyseer of de leerling voldoende uitdaging, autonomie en variatie krijgt. Moeilijk verstaanbaar gedrag is vaak willekeurig of emotioneel geladen, terwijl gedrag bij onvervulde behoeften gericht is op het verkrijgen van stimulans of erkenning. Zo wordt duidelijk welke ondersteuning vanuit onderwijs of omgeving nodig is.

Welke invloed hebben vooroordelen op het sociale en emotionele welzijn van (hoog)begaafde kinderen?

Vooroordelen hebben een grote invloed op het **sociale en emotionele welzijn** van (hoog)begaafde kinderen. Het stereotype dat zij sociaal of emotioneel minder vaardig zijn, kan leiden tot stigmatisering, negatieve verwachtingen en een **self-fulfilling prophecy**, waardoor kinderen zich niet geaccepteerd voelen en hun gedrag aanpassen. Gevoelens van verveling, verdriet of het gevoel er niet bij te horen worden vaak over het hoofd gezien, waardoor frustratie, stress en een laag zelfbeeld kunnen ontstaan. Het doorbreken van deze vooroordelen en uitgaan van kennis over (hoog)begaafdheid is essentieel om een omgeving te creëren waarin kinderen sociaal veilig zijn en hun potentieel volledig kunnen ontwikkelen.

Waarom is het belangrijk hulp in te schakelen bij het vermoeden van dubbelbijzonderheid?

Het onderzoeken, diagnosticeren en behandelen van leer- en ontwikkelingsstoornissen valt buiten de taak van de school. Op het moment dat het niet duidelijk is waar moeilijk verstaanbaar gedrag vandaan komt, is het belangrijk een professional die is opgeleid op dat vlak in te schakelen, om eventuele problemen op dat gebied uit te sluiten, of in het geval van een diagnose passende begeleiding te bieden.

Wat kun je doen om moeilijk verstaanbaar gedrag te voorkomen?

Het is belangrijk om het gedrag van (hoog)begaafde leerlingen beter te lezen en kennis te hebben van (hoog)begaafdheid – en hoe dit zich kan uiten. Let daarbij bijvoorbeeld op gedrag dat voortkomt uit een ontwikkelingsvoorsprong, onderzoek of er sprake is van asynchrone ontwikkeling of aangepast gedrag en wees je bewust van onterechte aannames en stereotypering. Kijk voorbij het zichtbare gedrag naar de mogelijk achterliggende redenen. Door de leerling beter te begrijpen en beter aan te sluiten kun je voorkomen dat de leerling in een vicieuze cirkel van moeilijk verstaanbaar gedrag terechtkomt.

Tip!

Lees ook de veelgestelde vragen over creativiteit op pagina 6 & 7.

VEELGESTELDE VRAGEN OVER CREATIVITEIT EN (HOOG)BEGAAFHEID

Hoe uit creatief denken zich specifiek bij leerlingen met kenmerken van (hoog)begaafdheid?

Creatief denken bij (hoog)begaafde leerlingen herken je aan originele oplossingen, snel verbanden leggen en diepgaande interesse in complexe vragen. Ze doorbreken gemakkelijk standaard denkpatronen, zijn nieuwsgierig, stellen diepgaande vragen en gaan graag uitdagingen aan. Hun creativiteit uit zich vaak breed, zowel analytisch als expressief, en overstijgt meestal vakgebieden.

Waarom is aandacht voor creativiteit extra belangrijk bij (hoog)begaafde leerlingen?

Aandacht voor creativiteit voorkomt verveling en onderpresteren bij (hoog)begaafde leerlingen. Door creatieve uitdagingen ervaren ze betekenisvoller leren, behouden ze intrinsieke motivatie en ontwikkelen ze vaardigheden zoals kritisch denken en probleemoplossend vermogen. Het stimuleert hun autonomie en helpt ze beter om te gaan met complexiteit, frustratie en onzekerheid in het leerproces.

Welke misvattingen bestaan er over creatief denken bij leerlingen met (hoog)begaafdheidskenmerken?

Misvattingen zijn dat creativiteit automatisch aanwezig is, alleen betrekking heeft op kunst en/of chaotisch is. Creativiteit bij (hoog)begaafde leerlingen vereist juist gerichte begeleiding, manifesteert zich in alle vakgebieden en kan gestructureerd zijn. Ook is creativiteit niet altijd zichtbaar en kunnen faalangst of perfectionisme belemmerend werken.

Hoe stimuleer je creativiteit bij (hoog)begaafde leerlingen zonder hun autonomie te beperken?

Stimuleer creativiteit door open opdrachten met ruimte voor eigen keuzes en aanpak. Geef leerlingen regie over hun leerproces en laat ze experimenteren zonder angst voor fouten. Geef procesgerichte feedback, stel uitdagende vragen, bied samenwerkingsmogelijkheden en creëer een omgeving waarin eigen initiatief en exploratie centraal staan.

Welke uitdagingen ervaren (hoog)begaafde leerlingen als het gaat om creativiteit in het reguliere onderwijs?

(Hoog)begaafde leerlingen ervaren vaak weinig uitdaging door standaardisatie en beperkte differentiatie in het reguliere onderwijs. Perfectionisme, angst voor kritiek, gebrek aan peers en weinig ruimte voor eigen ideeën beperken hun creativiteit. Dit leidt tot frustratie, verveling en mogelijk onderpresteren omdat hun potentieel niet voldoende benut wordt.

Hoe kun je met creativiteit het risico op onderpresteren bij (hoog)begaafde leerlingen verminderen?

Creatieve opdrachten die aansluiten bij interesses en talenten verminderen verveling en onderpresteren. Ze bieden uitdaging, stimuleren intrinsieke motivatie en maken leren betekenisvoller. Door autonomie te geven en ruimte voor experimenten te creëren, voelen leerlingen zich gewaardeerd en gemotiveerd, waardoor ze minder snel afhaken of hun potentieel verspillen.

Welke specifieke vaardigheden van (hoog)begaafde leerlingen versterken hun creatief denkvermogen?

Specifieke vaardigheden die hun creativiteit versterken zijn snelle informatieverwerking, analytisch vermogen, flexibiliteit in denken, diepgaande nieuwsgierigheid en intrinsieke motivatie. Hun vermogen om abstract te denken, complexe verbanden te zien en vraagstukken vanuit meerdere perspectieven te benaderen ondersteunt hun creatieve denkproces sterk.

Hoe kun je de mate van creatief denken bij leerlingen met kenmerken van (hoog)begaafdheid effectief observeren of meten?

Observeer creatief denken via open opdrachten, portfolio's en reflectiegesprekken waarin leerlingen hun denkproces uitleggen. Kijk naar originaliteit, flexibiliteit, doorzettingsvermogen en kwaliteit van ideeën. Gestandaardiseerde tests zoals de Torrance-test kunnen aanvullend inzicht geven, maar observaties van proces en product zijn het meest waardevol in de onderwijspraktijk.

Hoe kan het onderwijs een goede balans vinden tussen structuur en ruimte voor creativiteit bij (hoog)begaafde leerlingen?

De balans ontstaat door heldere leerdoelen te combineren met open opdrachten en keuzevrijheid. Duidelijke kaders geven veiligheid, terwijl flexibiliteit ruimte biedt voor eigen initiatief. Leraren kunnen structuur bieden zonder creativiteit te beperken door leerlingen zelf oplossingsrichtingen te laten bepalen en ruimte voor experiment te bieden binnen het curriculum.

Welke rol speelt creatief denken in het vergroten van de motivatie en betrokkenheid bij (hoog)begaafde leerlingen?

Creatief denken verhoogt motivatie en betrokkenheid omdat het inspeelt op nieuwsgierigheid, autonomie en persoonlijke interesses. Wanneer leerlingen hun eigen creatieve inbreng kunnen geven, ervaren ze leren als betekenisvoller en uitdagender. Dit vergroot hun intrinsieke motivatie en leidt tot een blijvende interesse en diepere betrokkenheid bij het leerproces.